

Становище

от проф. д-р Калина Бахнева Бахнева
за дисертацията на мгр Радостина Диянова Петрова
*Литературният живот на междувоенна Полша в мемоарната
литература*
за присъждане на научната и образователна степен „доктор“

Научен ръководител съм на Радостина Петрова – докторантка с доказани качества на учен и преподавател. Заложбите си за бъдещ интелектуално развитие мгр Петрова прояви още по време на следването – тя беше най-добрата ми студентка, която за отличен успех и ангажираност в дейността на Факултета по славянски филологии през 2012 г. беше удостоена със стипендия на Фондация „Блага Димитрова“.

По време на докторантурата абсолвентката на Софийския университет, завършила през 2012 г. с отличие специалността Славянска филология (Полска филология), продължи да се изявява като много добър специалист и организатор на научния живот. Публикациите ѝ като редовен докторант (2013–2016) към Катедрата по славянски литератури свидетелстват за трайния изследователски интерес към литературата на полското междувоенно двадесетилетие и българския образ на автора/читателя/критика от 40-те и 50-те години на ХХ век, към представяне на съвременната литературна ситуация в Полша и конципиране на понятието „литературна история“ въз основа на академичните курсове на Чеслав Милош в американска среда и идеите на Войчех Галонзка за нашето поетическо развитие.

Отделна и важна страна от работата на мгр Петрова като докторант и хоноруван асистент по полска представлява творческата ѝ обвързаност с Полския институт в София. Релациите на българската полонистка с тази същностна за нашия духовен живот и софийската полонистика институция са образец на сътрудничество. Многостранныят контакт на докторантката с Института се проявява от научния анализ на кулурната му политика, през участието в Литературния клуб и съорганизирането на творчески вечери (посветени на Станислав Баранчак, Вера Деянова и др.), до реализирането на специализирани и общообразователни проекти, между които: създаването на отсъстващите в българската *Уикипедия* статии за полски писатели, представянето на изтъкнати представителки на българската Полония и др.

Подобна активност Р. Петрова проявява като съорганизатор на научните форуми: Дванадесетите международни славистични четения „Движение и пространство

в славянските езици, литератури и култури” (2014) и Тринадесетите международни славистични четения „Мултикултурализъм и многоезичие” (2016). Организаторският дар на докторантката изпъкна особено ярко при подготовката и провеждането на Международния филологически форум за студенти и докторанти (2014) към Факултета по славянски филологии (СУ „Св. Климент Охридски”).

Отбелязвайки участието на Р. Петрова в международни научни начинания, не бих могла да пропусна съдействието ѝ за авторитетното представяне на българската (софийската) полонистика в полска среда. Възпитаничката на нашия университет е ценен специалист сред академичните общности на Университета „Мария Склодовска-Кюри” в Люблин и Силезийския университет в Катовице, където специализира през 2010 г. (специализация по програма на МОН) и съответно в периода октомври 2014–февруари 2015 г. (специализация по програма Еразъм). Доказателство за престижа на младата специалистка сред полските колеги бе интересът към доклада ѝ, изнесен по време на Шестия световен полонистичен конгрес в Катовице (22–25.06.2016 г.).

Представяне на полската литература, литературнотеоретичната, литературноисторическа и критическа мисъл у нас – е следващият голям дял от работата на Р. Петрова като изключително активен полонист. Измежду множеството изяви в тази насока, включващи преводи, рецензиране и редакторство в наши специализирани издания избирам подготвените тематични броеве на „Литературен вестник”: посветения на личността и творчеството на Юлиан Тувим (2013), на полския литературен репортаж (2014), на съвременната полска литература (2016), както и много бързо изчерпалия се брой на сп. „Литературата”, посветен на литературното кафене (2016). Интересът към специалните „полски” броеве, които мгр. Радостина Петрова подготвя заедно с проф. д-р Амелия Личева в качеството ѝ на главен редактор на споменатите издания, действително е голям. Предстоящо е публикуването на следващите броеве по проект на нашата докторантка: на „Литературен вестник”, съсредоточен върху дейността на Йежи Гедроич и парижката „Култура”, и на „Литературата”, проблематизиращ отношението литература – медии.

Заговаряйки за Р. Петрова като посредник между двете славянски култури, обръщам внимание и върху великолепия ѝ превод на книгата *История на Третата полска република* (София: Балкани, 2012) на Анджей Хвалба, която е основно помагало на първокурсниците, все още неовладели полския език.

Така стигаме до отличната работа на мгр Петрова като асистентка по полска литература, уважавана от студентите и способна да ги задържи в специалността – изключително важно качество в днешния заник на кандидатстудентския интерес към хуманитаристиката. В по-широк план приносното включване на младата преподавателка в изявите на ФСлФ може да бъде проследно чрез работата ѝ като редактор на *Littera et Lingua*, електронното списание за хуманитаристика, както и посредством участието в проекта за оптимизиране на факултетската електронна научна среда.

Как протече научното ръководство и сътрудничеството ми с Радостина Петрова по време на създаването на дисертацията? Трудът е изцяло авторско начинание на докторантката, намесата ми в текста бе основно редакторска, съпричастието към концепциите на авторката се изразяваше в обсъждането им, което спомагаше за изкрystalизирането на оригиналния подход към почти неразработваната тема не само в българската, но и в полската литературна наука. Свободата, която съм предоставяла на моите докторанти, между които е и д-р Камен Риков, почти винаги е давала добри резултати. Така е и в този случай.

Предложението ми за две допълнителни глави – с кратки библиографски данни за разгледаните творци и литературните групи – бе прието. Втората поясняващата глава ще бъде включена в книжното издание на доктората, защото публикуването му е необходимо не само за специалистите полонисти. Големият принос на труда е, че той задава теоретични модели на изследване, приложими към всяка национална литературна история (разбира се, при отчитането на специфичния ѝ развой). Тази „скрита”, имплицитно вписана компаративистична нагласа на текста, но заредена с потенциала за бъдещо прилагане, е едно от налагащите се достойнства на дисертацията.

Освен транслитерираните наименования на множеството периодични полски издания, бъдещата книга би трябвало да включва и техния превод, предаден в скоби. Названията на междувоенната периодика са изключително оригинални, в много случаи те са образни средоточия на естетическото кредо на литературните групи и този аспект от уникалния език на двадесетилетието е добре да бъде познат на българския учен и непрофесионален читател. Р. Петрова е отличен преводач, убедена съм съм, че ще се справи с тази нелека задача.

Индивидуалният почерк на докторантката при разработването на темата проличава още в уводната част. Наред със задължителното за всяко въведение

резюмирано предизвестяване на проблематизираните въпроси в следходните глави, се прецизира обекта на изследването – мемоарното (ре)конструиране на автора от 20-те и 30-те години на XX в. в процеса на литературната комуникация, която пък аргументира не само реалната, но и символната роля на твореца. Тук се очертава и новаторският подход към схващането на литературния живот като част от „цялостния социален живот на едно общество” (с. 5), обикновено пренебрегваното или грубо социологизираното в българските изследвания по темата.

Обръщам внимание върху конкретното научно разбиране на авторката, защото в текста то се реализира като фин баланс между *sensu stricto* литературна история и социология на литературата. С оглед на увода подчертавам и още едно качество на изследователката – способността ѝ да селектира – от проучването са изолирани примамливите мемоари в периодичния печат, както и сборниците от типа *Спомени за...*, които предполагат специфична редакторска намеса.

Първа глава е приносна с многостранно теоретизираната релация (авто)биографична памет – индивидуална / групов идентичност. Частта представя своеобразно средоточие на голям кръг от компетентни мнения в тази област. В този дял се поставя въпросът за (въображаемото) възстановяване на миналото и неговото оценностяване при активното участие на настоящето – принцип, с който авторката ще оперира в по-нататъшното изложение. Открит е и друг ключов проблем – за разминаването между фактичката и индивидуалната / поколенчката истина, между семантична и епизодична памет, но и за невъзможното отделяне на индивидуалния от интерсубективния спомен. Разискваните философски, психологически и литературни аспекти на помненето в тази глава придобиват жанров израз. Р. Петрова се интересува от автобиографията и сродните жанрове – дневник, автопортрет, есе – като носители на колективна памет и обществена нагласа. Въвежда и смислово по-широкото понятие „автобиографизъм” (Едвард Касперски), „автобиографичен триъгълник” (Малгожата Черминска) и проследява съвременното динамично разколебаване между автобиографичното и литературното начало, както и активизирането на автобиографията във връзка с големите хуманитарни кризи през XX век.

Проявеният в тази глава генеалогичен интерес към релацията автобиография – мемоар води до еманципирането на втория жанр, традиционно оставащ в сянката на автобиографичния текст; води и до търсенето на общи места между двата жанра. Едно

от тях е проблематичният въпрос за истината, която се осмисля с оглед на специфичната ѝ проява в писателските автобиографии и мемоари.

Р. Петрова изгражда теоретичната основа на следващите глави, ориентирани към литературната конкретика. В началната част се открояват и характерните черти на авторския стил: ясен, точен и дисциплиниран език, конструктивен елемент на смислово задълбочено и синтезирано изложение.

Категорията / понятието, което във втората глава *Литературният живот – между колективния сюжет и личния спомен* задава изследователската перспектива към фактическия и меморизирания културен живот от междувоенното двадесетилетие, е „литературно поколение“. Наред с теоретизирането му при Хенрик Маркевич, „практическото“ разработване от Лудвик Фриге и съвременното критическо представяне в сборника от 2011 г. *Формация 1910. Свидетели на модерността*, заслужава внимание осмислянето му чрез сякаш забравеното, но основополагащото съчинение на Кажимеж Вика *Pokolenia literackie*, 1977.

Не по-малко „работещ“ термин е „литературна група“, обобщаван с оглед на възгледите на Михал Гловински и Януш Страдеcki за обща поетика, която „се утвърждава под формата на модел за литературна комуникация“ (с. 76) и във връзка с със схващането за Стефан Жулкевски за разновидностите на литературните групи, аргументирано основно от социалното присъствие на писателите и отношението им към книжния пазар.

Логично смислов център на втора глава е Скамандър – „ситуационната група“, както я определя Жулкевски, заради стремежа да заеме оптимална позиция при пазарна конкуренция спрямо вниманието на читателите и издателите (с. 77). Радостина Петрова пише предисторията и развитието на формацията до Воротата световна война въз основа на: емблематични моменти от колективната социална и творческа биография на членовете ѝ (напр. скандала около Тувимовото стихотворение *Пролет*), механизмите на личностна и общностна (авто)презентация, публичните принципи на функциониране на групата, литературната легенда около скамандритите, вписана в новаторски осмислените от докторантката три различни мемоарни стратегии на Антони Слонимски, Юлиан Тувим и Ярослав Ивашкевич, еволюцията от масово към академично презентирание на творческото кредо, стремежа към институционализиране на обединението, ролята на седмичника „Вядомощчи Литерацке“ за тиражирането на скамандритските идеи за литература, отслабването на груповите връзки и осмислянето

му в мемоаристиката, отношенията с Квадрига – опозиционно настроената към Скамандър група, релацията успешно – стойностно творчество, анализирана чрез мнението на Витолд Гомбрович и концепцията на Пиер Бурдийо, политическите и литературните нападки срещу формирането, функцията на алтернативните разкази при конструирането на личностната и екипната идентичност, връзките с представителите на експресионизма, футуризма и краковския авангард, без които анекдотичната и сериозната литературна история на периода между двете световни войни е невъзможна, ролята на кафенето и домът (имението) като място на духовни контакти и себеизява.

Темата на следващата глава *Социални роли на писателя през междувоенното двадесетилетие. Форми на публично присъствие* логично премества вниманието от груповото към индивидуалното. Талантливият индивид е „носецата контрукция” на групата, представителите на водещите артистични формации са индивидуалности с ярък личностен и творчески характер, колективното е недостатъчно за осмисляне на трансформациите, настъпили в културния живот на буржоазното общество, развиващо принципите на пазарната икономика.

Проблемът за непобиращото се в рамките на общностното поведение на надарения човек, схващан творческия кръг по-скоро като фон, огледало, отразяващо оригиналната писателска дарба, е предизвестен още в предходната глава. Пишейки за феноменалния Витолд Гомбрович, за когото групата е „постоянна публика”, „поле за авторепрезентация и психологически експерименти” (с. 162), Р. Петрова припомня принципа на съществуването на твореца в младополската бохема.

Начинът на себеизява на човека на перото в междувоенното време е, разбира се, различен от модернистичния, но нагласата към експониране на творческото его, е изконна. Докторантката включва автопрезентацията в разглежданото от Жулкевски понятие „социална роля” – ключов елемент от „литературната култура като основен предмет на литературно-социологическите проучвания” (с. 174). Схващанията на полския учен, според когото в периода между двете световни войни се оформят нови социални характеристики на писателя, предизвестяващи съвременните му обществени роли, са част от компетентно разгледаните концепции на водещи литературни социолози относно писателския социален статус и социална функция.

Автопрезентативната стратегия на творците от споменатия период, която докторантката проблематизира, включва обобщенията върху мемоарно себеизразяване

на ранния талант, както и върху и актуализираните / договорени в спомените незавършили критически полемики и възстановявани авторски вечери. Фигурата на автора се разглежда чрез много интересно развитата представа за професионалния писател, чието поприще от 30-те години нататък постепенно се институционализира, но и попада в клопката на неразрешимия конфликт между творческия / обществения авторитет и икономическата зависимост от издателите.

Новите отношения между изкуство и икономика, както и оформянето на специфичната за масовата култура публичност, са основания за формулирането на следващите обществени и творчески роли на междувоенния писател – функционирането му като светска личност и знаменитост. Р. Петрова познава много добре историята на полска литература, което ѝ дава възможност да разработи ролевите превъплъщения на автора чрез разграничаването му от ренесансовия и романтичния творец, посредством развитието на специфично полската форма на артистична изява – поетичното кабаре, преобразението на литературното кафене по посока на клубното пространство, но – в съгласие с изострената творческа / издателска конкуренция – оприличавано и на „борса на литературните ценности”, място на „литературни клики” и „литературната мафия” (с. 204).

Напрежението между традиционния, ренесансово-романтическо-модернистичен образ на поета, „старомодните” места на творческото му осъществяване – салона, имението – и променения „имидж” на *Homo scribens*, изпълващ с ново съдържание изконните полски топоси на творческо усамотение и духовно общуване, оформя едни от най-любопитните в научно отношение страници от тази и следващата подчаст – *Изкуството като modus vivendi: творецът–бохем и поетът–чудак*.

Не само успоредяването / противопоставянето между ангажирания и комерсиализирания автор, но и съжителството / опозицията между заникващата фигура на артиста, припознаващ изкуството като начин на живот, и писателя, институционализиращ литературата чрез обществената си позиция и международните творчески обединения, са определено новаторски разработени от Р. Петрова. Сред множеството оригинално развити и обобщени аспекти на втората тема като: просвещенския проект за рационално / организирано включване на писателите в държавната власт, институционализирането на литературния живот чрез учредената през 30-те години на ХХ в. Литературна Академия, професионалното организиране в общонационалния съюз на писателите, утвърждаването на социалния модел на

писателската общност и т. н., избирам подчертано нетрадиционната перспектива към полско-европейския културен диалог. Доказвайки трудното общуване на творческия елит на междувоенна Полша с представителите на световната литература и авторитетни международни творчески обединения като Пен Клуба, мгр Петрова навлиза в малкото позната у нас, но травматичната за полските философи и културолози тема за изолираността на полската култура от универсалните художествени ценности и същностно нереализираните контакти с чуждия свят.

Заключението затвърждава изследователския избор на докторантката, за която интерес представлява не *sensu stricto* литературният процес, а социалните взаимоотношения, които изгражда индивидуалното и груповото творческо съзнание; общественият контекст на поетическата мисъл, проучван с оглед на многостранно разгледаната релация писател – читател и местата на нейното осъществяване; близостта на междувоенните начини на съществуване на литературата и на публичните образи на автора със съвременните форми на литературен живот и модели на авторско осъществяване. Разгледаната мемоаристика и автобиографика, усилно развивани след хуманитарната и културната криза, предизвикана от Втората световна война, аргументира още една същност на полския мемоарист – да бъде анализатор на културното минало и настояще, конкурентноспособен на литературния историк и социолог.

Във връзка с проблематизираното в увода, „практически” развитото в същинското изложение и обобщеното в заключението различие между мемоарна и фактическа истина, заслужава да припомним мнението на Пол Рикъор, автора на *История и истина*, за когото диалектичното разминаване между „същото“ и „другото“ в писаната история е естествено, поради двусмислената природа на историческия език, който едновременно трябва да идентифицира и да специфицира.

Има смисъл да актуализираме и отношението индивидуална–колективна памет, което според Морис Халбвакс доказва, че „съществуващо единствено за нас“ се оказва сложно състояние, „пресечна точка на множество преминаващи през нас потоци на колективното мислене“, а „възможността за строго индивидуална памет“ се мисли „като граница на колективните интерференции“ (Халбвакс, Морис. *Колективната памет*. Прев. Б. Димитрова. София: Критика и хуманизъм, 1996, 49–64).

Приведените становища напомнят за сложността на дисертационния проблем, с която Р. Петрова успешно се справя, отчитайки динамичния характер на личностната и

груповата творческа идентичност и тяхното (ре)конструиране „в движение”, в процеса на създаването и рецепцията на мемоарните творби.

Как още бихме могли да формулираме достойнства на дисертационния текст?

Радостина Петрова пише неинтерпретирана у нас история на полската междувоенна литература, фокусирана върху социологичния подход. Тази история е научно привлекателна. Наред със стилово дисциплинираното изложение и успешния опит за синтез, трудът е интересен и с множеството нови имена и факти, които конструират интелектуален сюжет, чието проследяване актуализира представата за удоволствието от четенето. Асоциацията с термина на Ролан Барт е продиктувана и от умението на авторката да съчетава изследователското съждение, (пре)разказа на неизвестното свидетелство и великолепия превод на чуждия текст.

Имплицитно вписаното в дисертацията напомняне за отсъствието на българска подобна история на литературата, може да бъде отнесено и към състоянието / развитието на полската литературноисторическа мисъл. Това е основанието на полски колеги, между които специалистът по междувоенна литература, проф. д-р Томаш Стемпен (познат у нас с публикациите си върху поетическото кабаре), да предложи текстът на Р. Петрова да бъде преведен в Полша.

Трупайки професионален опит, човек се учи на дистанция към личностите и нещата, към които е привързан по силата на своята професия. Вярвайки, че вървя по пътя на обективното / дистанцираното осмисляне на стойностното, заявявам, че трудът на докторантката, както и личността ѝ могат да бъдат гордост за всеки високоавторитетен университет.

Приканвам колегите от Почитаемото жури да гласуват с „да” за удостояването на мгр Радостина Петрова с научната и образователната степен „доктор”.

проф. д-р Калина Бахнева

16.08.2016 г.